

Η ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ: Η ΠΡΟΚΛΗΣΗ ΤΩΝ ΣΟΦΙΣΤΩΝ

RODERICK T. LONG

Τα περισσότερα από όσα γνωρίζουμε για τους Σοφιστές προέρχονται από τους εχθρούς τους. Ποιοι ήταν πραγματικά;

Η κύρια φιλοσοφική διαμάχη της ελληνικής κλασικής περιόδου (5ος-4ος αιώνας π.Χ.) διεξήχθη μεταξύ, αφενός, του Σωκράτη και εκείνων που επηρεάστηκαν κυρίως από αυτόν (συμπεριλαμβανομένων του Πλάτωνα, του Ξενοφώντα και του Αριστοτέλη) και, αφετέρου, εκείνων που γνωρίζουμε ως "Σοφιστές".

ΠΟΙΟΙ ΉΤΑΝ ΟΙ ΣΟΦΙΣΤΕΣ;

Σήμερα οι όροι "σοφιστής" και "σοφιστεία" έχουν αρνητική χροιά, υποδηλώνοντας την πρακτική της πονηρής και ανέντιμης συλλογιστικής. Το ότι αυτό συμβαίνει οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην επιρροή των Σωκρατικών αντιπάλων τους. Διότι οι Σωκρατικοί κέρδισαν -με την έννοια ότι η δική τους ήταν η κυρίαρχη φιλοσοφική επιρροή στη Δύση για τα επόμενα 2000 χρόνια (μέχρι που η Σοφιστική πλευρά της συζήτησης αναβίωσε από τον Hobbes)- και οι νικητές τείνουν να γράφουν τις ιστορίες. Ο Ξενοφών, μιλώντας για τη Σωκρατική πλευρά, συνοψίζει εύστοχα την καθιερωμένη κρίση για τους Σοφιστές:

Τώρα, αυτό που με εκπλήσσει στους "σοφιστές", όπως αποκαλούνται, είναι ότι αν και δηλώνουν, οι περισσότεροι από αυτούς, ότι οδηγούν τους νέους στην αρετή, στην πραγματικότητα τους οδηγούν προς την αντίθετη κατεύθυνση. ... Ούτε τα συγγράμματά τους περιέχουν κάτι που υπολογίζεται ότι θα κάνει τους ανθρώπους καλούς, αλλά έχουν γράψει τόμους για μάταια και επιπόλαια θέματα .... [Τ]η σοφία [των σοφιστών] που πρεσβεύουν συνίσταται σε λεκτικές λεπτότητες, όχι σε ιδέες. .... [Οι] λέξεις μαζί του αποσκοπούν στην εξαπάτηση, η συγγραφή γίνεται για προσωπικό όφελος .... Η συμβουλή μου λοιπόν είναι να μην εμπιστευέστε τις ηχηρές ατάκες του σοφιστή και να μην περιφρονείτε τα λογικά συμπεράσματα του φιλοσόφου- γιατί ο σοφιστής είναι κυνηγός των πλουσίων και των νέων, ο φιλόσοφος είναι ο κοινός φίλος όλων- δεν τιμά ούτε περιφρονεί τις περιουσίες των ανθρώπων¹.

Αυστηρά μιλώντας, ωστόσο, ο όρος "Σοφιστής" αναφέρεται σε ένα επάγγελμα και όχι σε κάποιο συγκεκριμένο επιχειρηματολογικό ύφος ή δογματικό περιεχόμενο, και η λέξη δεν αντιπαρατέθηκε αρχικά με τον όρο "φιλόσοφος".² Οι Σοφιστές ήταν, πρώτα και κύρια, δάσκαλοι της τέχνης της πειστικής ομιλίας - μια ανεκτίμητη δεξιότητα σε μια κοινωνία χωρίς δικηγόρους ή εκλεγμένους αντιπροσώπους, όπου η επιτυχία εξαρτιόταν από την προσωπική προβολή της υπόθεσης στα δικαστήρια των ενόρκων ή στη δημοκρατική συνέλευση. Αλλά τα ενδιαφέροντά τους εκτεινόταν ευρέως σε θέματα ηθικής, πολιτικής, κοινωνιολογίας, μαθηματικών, φυσικής, μεταφυσικής, φιλοσοφίας του νου, φιλοσοφίας της γλώσσας και

¹ Ξενοφών, *On Hunting With Dogs* 13.1-8, στο H. G. Dakyns, μετάφραση, *The Works of Xenophon* (Macmillan, 1897).

² Για παραδείγματα πρώιμων χρήσεων του όρου "σοφιστής" ως μη υποτιμητικού και ως λίγο πολύ ισοδύναμου με τον όρο "φιλόσοφος", βλέπε Rosamond Kent Sprague, ed., *The Older Sophists* (Indianapolis: Hackett, 2001), σ. 1.

φιλοσοφίας της δράσης. Η επίδραση αυτών των κοσμικών, σκεπτικιστών, ρητορικά ευφυών, πραγματιστικά σκεπτόμενων, λαμπρά ταλαντούχων στοχαστών ήταν τέτοια που πολλοί σύγχρονοι μελετητές μιλούν για την κλασική περίοδο ως " Σοφιστικό Διαφωτισμό". Και ο Σωκράτης, παρ' όλη την αντίθεσή του στους Σοφιστές, μπορεί να θεωρηθεί με πολλούς τρόπους προϊόν του πνευματικού τους περιβάλλοντος.

Ενώ ορισμένοι Σοφιστές ήταν γεννημένοι στην Αθήνα (ο Αντιφών είναι ο πιο αξιόσημειωτος), οι περισσότεροι από τους πιο γνωστούς Σοφιστές (π.χ. Γοργίας, Πρωταγόρας, Πρόδικος, Ιππίας, Θρασύμαχος) ήταν ξένοι, προερχόμενοι από ελληνικές αποικίες τόσο μακρινές όσο η Σικελία στα δυτικά και η Χαλκηδόνα στα ανατολικά, και ταξιδεύοντας σε όλο τον ελληνικό κόσμο, αλλά έλκοντας ιδιαίτερα την Αθήνα ως το πνευματικό κέντρο αυτού του κόσμου. Οι Σοφιστές ήταν ουσιαστικά πρωτοπόροι στην παροχή ανώτερης εκπαίδευσης μεταξύ των Ελλήνων- οι αμοιβές τους μπορεί να ήταν ακριβές- αλλά πλούσιοι προστάτες, όπως βλέπουμε στον Πρωταγόρα του Πλάτωνα, φιλοξενούσαν μερικές φορές βραδιές στις οποίες οι σοφιστές μπορούσαν να ακουστούν δωρεάν.

ΟΙ ΣΟΦΙΣΤΕΣ ΩΣ ΑΠΑΤΕΩΝΕΣ;

Μεγάλο μέρος της αρχαίας προκατάληψης κατά των σοφιστών μοιάζει με τη σύγχρονη προκατάληψη κατά των δικηγόρων. Ένα δικαστικό πλαίσιο τείνει να ενθαρρύνει επιχειρήματα που επικεντρώνονται στη νίκη και όχι στην αλήθεια- ο Πρωταγόρας και ο Γοργίας, για παράδειγμα, και οι δύο διαφήμιζαν ότι μπορούσαν να επιχειρηματολογήσουν πειστικά υπέρ και κατά για οποιοδήποτε θέμα (συμπεριλαμβανομένων θεμάτων για τα οποία δεν γνώριζαν τίποτα) και ότι μπορούσαν να διδάξουν αυτή τη δεξιότητα σε άλλους. Στις ομιλίες που διασώζονται από τις Αθηναϊκές δικαστικές αίθουσες, βλέπουμε τους ίδιους ομιλητές να επιχειρηματολογούν υπέρ ενός συγκεκριμένου θέματος στη μία περίπτωση και εναντίον του στην άλλη. Για παράδειγμα, ήταν σύνηθες η μαρτυρία των δούλων να λαμβάνεται με βασανιστήρια- και βλέπουμε τον ίδιο συνήγορο να υποστηρίζει άλλοτε ότι η μαρτυρία που αποσπάται με αυτόν τον τρόπο είναι ιδιαίτερα αξιόπιστη και άλλοτε ότι είναι ιδιαίτερα αναξιόπιστη, ανάλογα με το ποιο επιχείρημα υποστηρίζει καλύτερα την τρέχουσα υπόθεσή του. (Ο ρήτορας Λυσίας καταφέρνει μάλιστα να προβάλει και τα δύο επιχειρήματα στον ίδιο λόγο!)³ Η ιδέα ότι οι Σοφιστές ήταν παιδαγωγοί σε ανέντιμα τεχνάσματα θα μπορούσε να ενισχυθεί μόνο από τον κομπασμό του Γοργία ότι η "επίδραση του λόγου στην κατάσταση της ψυχής είναι συγκρίσιμη με τη δύναμη των ναρκωτικών πάνω στη φύση των σωμάτων" και μπορεί να "ναρκώσει και να μαγέψει την ψυχή με ένα είδος κακής πειθούς".⁴ Από εδώ προέρχεται η κοινή κατηγορία ότι οι Σοφιστές "κάνουν το ασθενέστερο επιχείρημα το ισχυρότερο", δηλ. δίνουν τη δυνατότητα στο επιχείρημα υπέρ ενός ψευδούς συμπεράσματος να υπερισχύσει του επιχειρήματος υπέρ ενός αληθινού συμπεράσματος.

Αλλά φυσικά η ικανότητα να επιχειρηματολογεί κανείς υπέρ ενός λανθασμένου συμπεράσματος δεν είναι απαραίτητα χρήσιμη μόνο σε μια άδικη υπόθεση. Αν κάποιος

³ Όταν ο αντίπαλός του αρνείται να επιτρέψει να ανακριθεί ένας από τους δούλους του με βασανιστήρια, ο Λυσίας τον κατηγορεί ότι "αποφεύγει αυτή τη σίγουρη δοκιμασία". Στη συνέχεια, λίγες μόνο προτάσεις αργότερα απορρίπτει την προσφορά του αντιπάλου του να βασανίσει τους άλλους δούλους του λέγοντας ότι "αν είχαμε πάρει τους δούλους του ... και τους είχαμε υποβάλει σε βασανιστήρια, αυτοί, σε μια παράλογη προσπάθεια να υποχρεώσουν τον κύριό τους, θα μου έλεγαν το ψέμα σε αντίθεση με την αλήθεια". Η "σίγουρη δοκιμασία" φαίνεται ότι έγινε μάλλον λιγότερο σίγουρη μάλλον γρήγορα. (Λυσίας, "Τραυματισμός με σκοπό να σκοτώσει: Quarrel Over a Slave-girl", σ. 110- στο Kathleen Freeman, ed., *The Murder of Herodes- and Other Trials From the Athenian Law Courts* (Indianapolis: Hackett, 1991), σ. 107-113).

⁴ Gorgias, *Encomium of Helen*, p. 53; in Sprague, op. cit., pp. 50-54.

δικάζεται για παράβαση ενός άδικου νόμου (και όντως τον παραβίασε), και δεν έχει καμία ελπίδα να πείσει το δικαστήριο ότι ο νόμος είναι άδικος, μπορεί να υπηρετήσει καλύτερα τη δικαιοσύνη πείθοντας το δικαστήριο - ψευδώς - ότι δεν τον παραβίασε. (Ο Σωκράτης μπορεί να μην το πιστεύει αυτό - αλλά ακόμη και ο ίδιος παραδέχεται⁵ ότι το ψέμα μπορεί να δικαιολογηθεί για καλό σκοπό). Τα "πονηρά" επιχειρήματα των δικηγόρων είναι συχνά η πρώτη γραμμή άμυνας μας ενάντια στην άδικη καταπίεση. Καλύτερα να καλέσετε τον Γοργία!

Σίγουρα, είναι αλήθεια ότι τα δύσκολα νομικά επιχειρήματα μπορούν να χρησιμοποιηθούν και υπέρ της αδικίας, και συχνά χρησιμοποιούνται- και οι Σοφιστές είχαν τη φήμη ότι ήταν υπέρμαχοι της αδικίας. Το κατά πόσο δικαιολογείται αυτή η φήμη είναι δύσκολο να εκτιμηθεί- τα ελάχιστα σωζόμενα έργα των Σοφιστών είναι κυρίως αποσπασματικά, και δεν μπορούμε πάντα να καταλάβουμε αν μια αμφίβολης εμφάνισης θέση προβάλλεται ειλικρινά ως γνώμη του ίδιου του συγγραφέα ή μόνο ως επίδειξη της τέχνης της επιχειρηματολογίας.⁶ Πολλές από τις πληροφορίες μας για τους Σοφιστές προέρχονται από εχθρικές πηγές - όπως οι διάλογοι του Πλάτωνα, στους οποίους εξέχοντες Σοφιστές εμφανίζονται συχνά ως αντίπαλοι του Σωκράτη. (Φανταστείτε ποια θα ήταν η άποψή μας για τον Σωκράτη αν η μόνη σωζόμενη πηγή για τις απόψεις του ήταν οι Νεφέλες του Αριστοφάνη!) Αυτά που βρίσκουμε στα γραπτά των Σοφιστών είναι συχνά λογικά και πολύτιμα - συμπεριλαμβανομένης μιας από τις πρώτες διατυπώσεις της αρχής ότι δεν μπορεί να ζητηθεί από κάποιον να αποδείξει μια αρνητική απάντηση⁷.

ΣΟΦΙΣΤΕΣ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΣΩΚΡΑΤΙΚΩΝ: ΑΥΓΗ ΤΗΣ ΑΔΙΚΙΑΣ;

Παρ' όλα αυτά, υπάρχουν σημαντικές ενδείξεις, όπως θα δούμε, ότι ορισμένοι Σοφιστές υποστήριζαν ένα είδος ανήθικης αυτοπεποίθησης που θα μπορούσε να δικαιολογήσει την καταπάτηση των δικαιωμάτων και των συμφερόντων των άλλων. Μια τέτοια θέση μπορεί να αντλήθηκε από μια ευρέως διαδεδομένη υπόθεση ότι τα ανθρώπινα συμφέροντα βρίσκονται, κατά βάθος, σε σύγκρουση μεταξύ τους. Η ανώνυμη σοφιστική πραγματεία με τίτλο "Δις Λόγοι" ("Διπλά επιχειρήματα"), για παράδειγμα, σημειώνει ότι "η ασθένεια είναι κακή για τους ασθενείς αλλά καλή για τους γιατρούς", ότι "αν ένα δοχείο σπάσει, αυτό είναι καλό για τους αγγειοπλάστες αλλά κακό για όλους τους άλλους", ότι "σε έναν αγώνα δρόμου στο στάδιο ... η νίκη είναι καλή για τον νικητή αλλά κακή για τους ηττημένους" και ότι "η νίκη των Σπαρτιατών που κέρδισαν επί των Αθηναίων ... ήταν καλή για τους Σπαρτιάτες αλλά κακή για τους Αθηναίους."⁸ Εξάλλου, αν κάποιος πρέπει να επιλέξει ανάμεσα στα δικά του συμφέροντα και σε εκείνα κάποιου άλλου, φαίνεται να συμπεράναν ορισμένοι Σοφιστές, δεν είναι πιο λογικό να επιλέξει τα δικά του; Μια τέτοια άποψη βλέπουμε να αντανακλάται στα επιχειρήματα "η ισχύς κάνει το δίκαιο" των Αθηναίων πρεσβευτών στην απεικόνιση της σφαγής της Μήλου από τον Θουκυδίδη.⁹ Και ακόμη και εκείνοι οι Σοφιστές που δεν έβγαλαν

⁵ Plato, Republic I, 351b-d.

⁶ Ο Γοργίας υποστήριξε περίφημα ότι τίποτα δεν υπάρχει- αλλά τα επιχειρήματά του διαβάζονται εύκολα, αν όχι υποχρεωτικά, ως αναγωγή ad absurdum των Ελεατών φιλοσόφων όπως ο Παρμενίδης, ο Ζήνων και ο Μέλισσος και όχι ως ισχυρισμός του μεταφυσικού μηδενισμού in propria voce.

⁷ "Θα πείτε ίσως ότι είναι δίκαιο για εσάς να μην προσκομίζετε μάρτυρες για όσα ισχυρίζεστε ότι συνέβησαν, αλλά εγώ να προσκομίζω μάρτυρες για όσα δεν συνέβησαν. Αλλά αυτό δεν είναι δίκαιο. Διότι είναι εντελώς αδύνατο για ό,τι δεν έχει συμβεί να κατατεθεί από μάρτυρες, αλλά για ό,τι έχει συμβεί, όχι μόνο δεν είναι αδύνατο, αλλά είναι ακόμη και εύκολο ...." (Γοργίας, Άμυνα εκ μέρους του Παλαμήδη, σ. 59- στο Sprague, ό.π., σ. 54-63).

⁸ Dissoi Logoi 1, pp. 279-280; in Sprague, op. cit., pp. 279-293.

⁹ Βλέπε μέρος 23 αυτής της σειράς.

αυτό το συμπέρασμα είχαν συχνά απόψεις που θα μπορούσαν να κάνουν δύσκολο να αντισταθούν σε ένα τέτοιο συμπέρασμα.

Ο Σωκράτης και οι οπαδοί του, όπως επίσης θα δούμε, απορρίπτουν την κεντρική υπόθεση ενός συγκρουσιακού μοντέλου των ανθρώπινων συμφερόντων, υποστηρίζοντας αντ' αυτού μια θέση για την αρμονία των συμφερόντων, η οποία, ενώ εν μέρει προδικάζει τη θέση για την αρμονία των συμφερόντων των σύγχρονων κλασικών φιλελεύθερων, είναι σημαντικά, ακόμη και ριζικά, διαφορετική.

ΠΗΓΗ: <https://libertarian-corfu.webnode.gr/!i-klironomia-tis-archaias-elladas-giatin-eleytheria-i-proklisi-ton-sofiston/>